

Hierin vindt men 27, reeds vroeger gepubliceerde, teksten van auteurs als H. Verwey-Jonker, J. Romein, L. J. Rogier, G. Brom en twee Symposium-inleiders. Jammer overigens dat er, op redevoeringen van H. Bavinck en A. Kuyper na, geen teksten uit de vorige eeuw zelf in opgenomen zijn.

- b. het december - nummer van *Spiegel Historiae* over "Aspecten van Katholieke emancipatie in de negentiende eeuw", met bijdragen van verschillende Symposium - deelnemers en anderen, alsmede een goede literatuuropgave die een waardevolle aanvulling/samenvatting betekent van de bibliografieën over Emancipatie in *DNK* 4.

Welke bijdrage kan van de kerkgeschiedenis verwacht worden? Laten wij enkele vragen noemen.

- a. Hoe is de relatie (geweest) tussen kerkelijke gebeurtenissen en andere maatschappelijke verschijnselen: was er wederzijdse beïnvloeding?
- b. Speelden alleen religieuze factoren een rol bij belangrijke geloofsbeslissingen? Zo niet, welke andere factoren speelden mee?
- c. Werkt(e) het christelijk geloof inspirerend of remmend op de "vooruitgang"?
- d. In hoeverre zijn bepaalde pioniers zich ervan bewust geweest dat hun geloofsinitiatief zou uitgroeien tot een emancipatiebeweging?

Bij het bestuderen van zulke vragen is het goed een socioloog als gids te hebben. Elk historisch onderzoek vooronderstelt begrippen. De socioloog brengt ze aan het licht. Er rijst verzet tegen zijn aanvat als de indruk wordt gewekt dat te gemakkelijk historisch ver verwijderde personen of groepen op één noemer worden gebracht. Maar het is verhelderend "mechanismen" te onderkennen en voorzichtig op formules te brengen. Allerlei vragen zouden openblijven als men slechts feiten registreert. Wat speelde zich op de achtergrond af, in enkeling of groep? Welke processen beïnvloeden het menselijk gedrag? Waarom en wanneer wordt een uitgangspunt tot een onvoorzien gevolg? Waar wordt een beschrijving een uiteenzetting? Waar mogen wij wel (en waar niet) tussen mensen uit verschillende tijden overeenkomsten ontdekken¹?

Tijdens de intensieve gedachtenwisseling kwam het soms tot de reactie dat de sociologische theorie niet in overeenstemming was

1. Vgl. bijv. Boogman-Tamse, *Emancipatie*, 44 - 45.